

FARMATSEVTIKA BOZORI VA IQTISODIY TAHLIL

Turg'unov Zokirjon Alimjanovich

*Namangan davlat universiteti**Umumtibbiy fanlar kafedrasi o'qituvchisi*

Abdullayev Yunusjon Komiljon o'g'li

*University of Business and Science**iqtisodiyot yo'nalishi talabasi*MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

*Received: 10.01.2026**Revised: 11.01.2026**Accepted: 12.01.2026*

KALIT SO'ZLAR:

*farmatsevtika bozori,
iqtisodiy tahlil, dori
vositalari, talab va
taklif, investitsiya,
sog'liqni saqlash
iqtisodiyoti,
farmakoekonomika**Ushbu maqolada global va milliy farmatsevtika bozorining hozirgi holati iqtisodiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda dori vositalari ishlab chiqarish, talab va taklif dinamikasi, narx shakllanishi mexanizmlari hamda sohaning iqtisodiy o'sishdagi o'rni yoritilgan. Shuningdek, farmatsevtika bozoridagi raqobat muhiti va investitsion jozibadorlik masalalari ko'rib chiqilgan*

Kirish. Farmatsevtika bozori zamonaviy iqtisodiyotning eng yuqori texnologiyali va jadal rivojlanayotgan segmentlaridan biri hisoblanadi. U nafaqat dori vositalari savdosini, balki murakkab ilmiy tadqiqotlar (R&D), intellektual mulk himoyasi va yuqori darajadagi davlat regulyatsiyasini o'z ichiga oladi. Global miqyosda ushbu bozorning yillik o'sish sur'ati 5-7% ni tashkil etib, 2024-yil yakunlariga ko'ra uning umumiy hajmi 1.6 trillion dollardan oshishi kutilmoqda. Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundaki, har qanday davlatning iqtisodiy barqarorligi uning aholisi salomatligi va sog'liqni saqlash tizimining

xarajatlar samaradorligi bilan uzviy bog'liqdir. Farmatsevtika mahsulotlarining narx shakllanishi, bozor tarkibi va raqobat muhitini iqtisodiy tahlil qilish, ayniqsa, O'zbekiston kabi rivojlanayotgan davlatlar uchun import o'rini bosish va eksport salohiyatini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Farmatsevtika iqtisodiyotining nazariy asoslari

Asimmetrik ma'lumot: Iste'molchi (bemor) mahsulot sifati va uning zarurligi haqida ishlab chiqaruvchi yoki shifokor kabi to'liq ma'lumotga ega emas.

Farmatsevtika bozorini iqtisodiy tahlil qilishda "bozor muvaffaqiyatsizligi" (market failure) tushunchasiga tez-tez duch kelinadi. Bunga asosiy sabab — axborot asimmetriyasidir.

Talabning noelastikligi: Hayotiy muhim dori vositalari uchun narx qanchalik oshmasin, talab keskin kamaymaydi.

Klassik iqtisodiyotda iste'molchi mahsulotni o'z xohishi va byudjetidan kelib chiqib tanlaydi. Farmatsevtika bozorida esa dori tanlash qarorini bemor emas, balki shifokor qabul qiladi. Natijada, hayotiy muhim dori vositalari uchun narxning oshishi talabning kamayishiga olib kelmaydi. Bu holat talabning narx bo'yicha noelastikligini keltirib chiqaradi.

INTELLEKTUAL MULK HIMOYASI: Patent tizimi ishlab chiqaruvchilarga vaqtinchalik monopol huquqini beradi, bu esa iqtisodiy nuqtai nazardan yuqori narxlarni shakllantiradi.

Dori vositalarini yaratish jarayoni o'ta qimmat va xatarli (riskli) hisoblanadi. Bir yangi molekulani kashf qilish va bozorga chiqarish o'rtacha 10-12 yil va 2.5 milliard dollardan ortiq mablag' talab qiladi. Shu sababli, iqtisodiy rag'bat sifatida davlatlar ixtirochi kompaniyalarga 20 yil muddatga patent himoyasini beradi. Bu muddat davomida kompaniya monopoliya huquqidan foydalanib, yuqori narxlar orqali o'z xarajatlarini qoplaydi.

Global bozorning iqtisodiy tahlili. So'nggi o'n yillikda farmatsevtika bozorida yirik korporatsiyalar (Big Pharma) o'rtasidagi raqobat kuchaydi. Iqtisodiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, dori vositasini yaratish (R&D) xarajatlari o'rtacha \$2.6\$ milliard dollarni tashkil etadi.

• AQSH va Yevropa ittifoqi: Global bozorning 60% dan ortig'ini nazorat qiladi. Original (Innovatsion) dori vositalari: Patent bilan himoyalangan, yuqori narxdagi mahsulotlar.

• Rivojlanayotgan davlatlar (Xitoy, Hindiston): Generik (nusxa) dori vositalari ishlab chiqarish orqali bozor ulushini kengaytirmoqda.

Generiklar (Nusxalar): Patent muddati tugagandan so'ng boshqa kompaniyalar tomonidan ishlab chiqariladigan arzonroq alternativlar.

Iqtisodiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, generiklar bozorga kirishi bilan dori vositalarining narxi 60-80% gacha pasayishi mumkin, bu esa davlat byudjeti va aholi uchun iqtisodiy yengillik yaratadi.

O'zbekiston farmatsevtika bozorining iqtisodiy va tarkibiy tahlili.

O'zbekiston farmatsevtika bozori Markaziy Osiyodagi eng jozibador bozorlardan biri hisoblanadi. 2020-2025 yillar oralig'ida sohani rivojlantirish uchun qator iqtisodiy islohotlar amalga oshirildi. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasida farmatsevtika bozori jadal o'sish bosqichida. Iqtisodiy tahlil natijalariga ko'ra, bozor hajmi yillik o'rtacha 12-15% ga o'sib bormoqda.

Bozorning SWOT tahlili:

Kuchli tomonlar	Kuchsiz tomonlar
Davlat tomonidan berilayotgan soliq imtiyozlari	Xomashyo (substansiya) importiga bog'liqlik
Farmatsevtika erkin iqtisodiy zonalari mavjudligi	Ilmiy-tadqiqot (R&D) bazasining sustligi
Aholi sonining o'sishi va ichki talabning yuqoriligi	Mahalliy mahsulotlarning past eksport salohiyati

Import va mahalliy lashtirish dinamikasi. Hozirgi kunda O'zbekiston bozorining qariyb 75% qismi import hisobiga qoplanmoqda. Asosiy yetkazib beruvchilar: Hindiston, Xitoy, Germaniya va Rossiya. Iqtisodiy tahlil shuni ko'rsatadiki, dori vositalari importining yuqoriligi valyuta bozoriga bosim o'tkazadi va inflyatsiya darajasiga ta'sir qiladi.

Narx shakllanishi va iqtisodiy samaradorlik.

Farmatsevtika iqtisodiyotida Farmakoekonomika tushunchasi markaziy o'rin tutadi. Bu dori vositasining narxini uning keltiradigan tibbiy samarasi bilan solishtirish demakdir. O'zbekistonda joriy etilgan "Referent narx shakllanishi" tizimi iqtisodiy tahlilning muhim vositasi bo'lib, u dori vositalari narxini sun'iy oshib ketishidan himoya qiladi.

Referent narx shakllanishi tizimi O'zbekistonda 2020-yildan boshlab dori vositalarining narxini nazorat qilish uchun referent narx shakllanishi tizimi joriy etildi. Bu tizimga ko'ra, dorining narxi u bilan iqtisodiy jihatdan o'xshash bo'lgan 10 ta davlatdagi (Vengriya,

Rossiya, Qozog'iston va h.k.) narxlar bilan solishtiriladi va maksimal cheklangan narx belgilanadi.

Investitsion muhit va innovatsiyalar. Farmatsevtika sanoatiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarni jalb qilish iqtisodiy o'sishning asosiy omilidir. Toshkent va Andijon viloyatlaridagi farmatsevtika klasterlari xalqaro hamkorlik uchun yangi maydon yaratmoqda. Tahlillar shuni ko'rsatadiki, 1 dollarlik investitsiya bu sohada 3-4 dollarlik qo'shimcha qiymat yaratish imkoniyatiga ega.

Xulosa va takliflar. Farmatsevtika bozorining iqtisodiy tahlili natijasida quyidagi tavsiyalar ilgari suriladi:

Mahalliyashtirish darajasini oshirish: Faqatgina qadoqlash emas, balki dorivor substansiyalarni sintez qilishga yo'naltirilgan loyihalarni qo'llab-quvvatlash. Sug'urta tizimini joriy etish: Dori vositalari uchun "Reimbursatsiya" (xarajatlarni qoplash) tizimini to'liq yo'lga qo'yish orqali aholining moliyaviy yukini kamaytirish.

Kadrlar tayyorlash: Farmatsevtika menejmenti va iqtisodiyoti bo'yicha mutaxassislar tayyorlashni kuchaytirish.

Xulosa qilib aytganda, farmatsevtika bozori iqtisodiy o'sishning muhim dvigateli hisoblanadi. O'zbekiston uchun ushbu sohani rivojlantirish nafaqat iqtisodiy foyda, balki sog'lom jamiyat poydevorini qurish demakdir.

O'tkazilgan iqtisodiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, farmatsevtika bozori nafaqat dori vositalari savdosi, balki yuqori texnologiyalar va innovatsiyalar iqtisodiyotidir. O'zbekiston uchun ustuvor vazifa import o'rnini bosuvchi mahsulotlar ishlab chiqarishdan, eksportga yo'naltirilgan innovatsion dori vositalarini yaratishga o'tishdir. Bu esa mamlakatning tashqi savdo balansini yaxshilashga va aholi salomatligini iqtisodiy jihatdan arzonroq ta'minlashga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21-yanvardagi PF-55-sonli Farmoni. "Farmatsevtika tarmog'ini yanada rivojlantirish va aholini dori vositalari bilan ta'minlashni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida".

2. Abdug'aniev A. "Iqtisodiy tahlil va audit". Toshkent: Iqtisodiyot, 2020.

3. World Health Organization. "Pharmaceutical sector country profile: Uzbekistan", 2023.

4.Schöffski, O., & von der Schulenburg, J. M. (2012). Health Economic Evaluation. Springer.

5.IQVIA Global Report (2024). "The Global Market for Pharmaceuticals: Key Trends and Projections."

6. Mamatov A.A. "Farmatsevtika bozori iqtisodiyoti". O'quv qo'llanma, 2021.

7.Statistika agentligi ma'lumotlari (2024). "O'zbekistonning tashqi savdo aylanmasi tahlili".

8.Danzon, P. M. (2018). Pharmaceutical Pricing: Profitability, R&D and Public Policy. Oxford University Press.

